

EDINA SOLAK
MIRZA BAŠIĆ
(Zenica)

PRILOG PROUČAVANJU KONVERBÂ
I KVAZIKONVERBÂ U DJELU *KUTADGU BILIG*
I SAVREMENOME TURSKOM JEZIKU

Sažetak

Primarni cilj rada je analizirati adverbijalne skupine u djelu *Kutadgu Bilig* koje je napisano karahanidskim turskim jezikom. Značenjske strukture adverbijalnih skupina iz poeme *Kutadgu Bilig* uspoređuju se sa značenjski bliskim adverbijalnim skupinama u savremenome turskom jeziku. Jedna ovakva analiza predstavlja značajan doprinos proučavanju turskoga jezika iz dijahronijske perspektive. Pored toga, u radu se značenjske strukture konverbnih i kvazikonverbnih skupina u poemi *Kutadgu Bilig* uspoređuju s prijevodnim ekvivalentima u bosanskome jeziku, što bi trebalo doprinijeti boljem spoznavanju i razumijevanju gramatičko-značenjskih struktura turskoga i bosanskoga jezika, koji su genetski i tipološki različiti jezici. U radu je ishodišni jezik turski, što podrazumijeva činjenicu da se značenjske strukture turskih konverbnih i kvazikonverbnih skupina uspoređuju sa značenjski bliskim adverbijalnim klauzama u bosanskome jeziku.

Cljučne riječi: konverbi, kvazikonverbi, adverbijalne skupine, *Kutadgu Bilig*, karahanidski turski jezik

UVOD

Djelo *Kutadgu Bilig* autora Jusufa Has Hadžiba predstavlja jedan od najznačajnijih izvora za proučavanje historije turskoga jezika i književnosti, prvenstveno zato što se ova poema svrstava među najstarije sačuvane pisane spomenike iz perioda kada su Turci prihvatili islam.

Ova je poema napisana karahanidskim turskim jezikom u 11. stoljeću, tačnije 1070. godine, a napisana je u skladu s tradicijom islamskih književnosti, što podrazumijeva činjenicu da se uvodni stihovi posvećuju Bogu, zatim poslaniku Muhammedu, četverici pravednih halifa i potom vladaru Bugra-hanu, kojem je djelo i posvećeno. Djelo je sastavljeno u četiri poglavlja, u kojima se govori o pravdi, vlasti, inteligenciji i zadovoljstvu koje proizlazi iz racionalnoga i pravednoga vladanja i upravljanja. Poema *Kutadgu Bilig* ima didaktički sadržaj, a primarni cilj djela jeste ponuditi konkretne savjete vladarima kako trebaju racionalno, inteligentno i pravedno upravljati državom.¹

Bez obzira na to što je sastavljena po pravilima arapsko-perzijske prozodije, u poemi *Kutadgu Bilig* mogu se primijetiti i elementi turskoga metričkog sustava. Naime, u poemi se uočavaju ritmičko-sintaksički paralelizmi u kojima se uočavaju obilježja predislamske turske prozodije.²

Primarni cilj ovoga rada jeste analizirati značenjske strukture adverbijalnih skupina koje se upotrebljavaju u poemi *Kutadgu Bilig* i u kojima konverbi i kvazikonverbi³ imaju funkciju upravnoga člana. U analizi se značenjske strukture konverbni i kvazikonverbni skupina iz poeme *Kutadgu Bilig* uspoređuju sa značenjski bliskim adverbijalnim skupinama iz savremenoga turskog jezika. Pored toga, u radu se turske konverbne i kvazikonverbne skupine uspoređuju sa značenjski bliskim adverbijalnim klauzama u bosanskome jeziku, čime se pokušava odgovoriti na pitanje na koji se način turske adverbijalne skupine trebaju prevoditi na bosanski jezik. Kao temeljni izvor građe koristi se prijevod djela *Kutadgu Bilig* koji potpisuje Rešid Rahmeti Arat.⁴ Naime, Rešid Rahmeti Arat priredio je transkripciju i prijevod djela *Kutadgu Bilig* na savremeni turski jezik,

¹ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2013, 47–49.

² Ali Akar, *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, 138–139.

³ U radu se termini konverbi i kvazikonverbi upotrebljavaju umjesto terminâ gerundi i kvazigerundi koji su se ranije koristili u stručnoj literaturi. Naime, Ekrem Čaušević ukazuje na činjenicu da su termini konverbi i kvazikonverbi prihvatljiviji od terminâ gerundi i kvazigerundi, prvenstveno zato što se konverbi prema svojim sintaksičkim funkcijama razlikuju od gerunda u romanskim i ostalim evropskim jezicima (v. Ekrem Čaušević, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku: turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju*, Ibis grafika, Zagreb, 2018, 277).

⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çeviren: Reşid Rahmeti Arat, Yayınma Hazırlayan: Çetin Han, Serap Tuba Yurtsever, 2. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

a stihovi poeme *Kutadgu Bilig* prevedeni na savremeni turski jezik predstavljaju dobro polazište za jednu ovakvu analizu.

Termini koji se u radu navode u jednome gramatičkom rodu odnose se jednako na ženski i muški rod, a autori rada potpisuju sve prijevode.

INFINITNI GLAGOLSKI OBLICI U TURSKOME JEZIKU

Sintaksički ustroj turskoga i bosanskoga jezika najviše se razlikuju prema načinu izražavanja sintaksičke subordinacije. U turskome jeziku infinitni glagolski oblici predstavljaju sredstvo za izražavanje sintaksičke subordinacije koju ne poznaje sintaksički ustroj indoevropskih jezika, pa ni sintaksički ustroj bosanskoga jezika. Naime, i u turskome i u bosanskome jeziku postoje infinitni glagolski oblici. U bosanskome jeziku to su infinitiv, glagolski pridjev radni i trpni te glagolski prilog sadašnji i prošli. S druge strane, u turskome jeziku infinitni glagolski oblici jesu glagolske imenice, participi, konverbi i kvazikonverbi. Kada se uspoređuje ustroj infinitnih glagolskih oblika u turskome i bosanskome jeziku, temeljna je distinkcija u tome što infinitni glagolski oblici u turskome jeziku ne predstavljaju predikat zavisne klauze u zavisnosloženoj rečenici, već služe kao sredstvo za tvorbu struktura, odnosno skupina koje su značenjski bliske zavisnim klauzama zavisnosloženih rečenica u bosanskome jeziku.

Lingvisti koji se bave proučavanjem turskoga jezika razilaze se u mišljenjima kada je u pitanju kategorizacija infinitnih glagolskih oblika. Kada se govori o kategorizaciji infinitnih glagolskih oblika, nameće se pitanje da li se infinitne skupine trebaju kategorizirati kao zavisne klauze ili pak kao prošireni rečenični članovi. Pod utjecajem generativne gramatike i sintaksičkoga ustroja indoevropskih jezika, evropski i američki turkolozi zastupaju mišljenje da se infinitni glagolski oblici trebaju kategorizirati kao zavisne klauze s infinitnim predikatom. Ovo mišljenje dijele i neki turski jezikoslovci, većinom oni koji su se obrazovali u inostranstvu. Druga skupina turkologa zastupa tvrdnju da infinitni glagolski oblici predstavljaju izvorni turski način izražavanja sintaksičke subordinacije, a oni svoje tvrdnje zasnivaju na osnovi temeljnih postavki sintaksičkoga ustroja turskoga jezika.⁵

⁵ Ekrem Čaušević, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitnih glagolskih oblika u turskom jeziku: turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju*, Ibis grafika, Zagreb, 2018, 54–55.

U turskome jeziku postoje tri procesa u okviru kojih se finitni glagolski oblici mogu preoblikovati u infinitne, a to su nominalizacija, atribucija i adverbijalizacija. Nominalizacija predstavlja proces u okviru kojega se ishodišna rečenica s finitnim predikatom preoblikuje u imensku skupinu u kojoj glagolska imenica ima funkciju upravnoga člana. S druge strane, atribucija jeste proces u okviru kojega se ishodišna rečenica preoblikuje u atributsku skupinu u kojoj particip ili proparticip obavlja funkciju upravnoga člana. I na kraju, adverbijalizacija jeste proces u okviru kojega se ishodišna rečenica preoblikuje u adverbijalnu skupinu u kojoj konverb ili kvazikonverb obavlja funkciju upravnoga člana.

KONVERBI U DJELU *KUTADGU BILIG*

Konverbi predstavljaju infinitne glagolske oblike koji imaju funkciju upravnoga člana adverbijalnih skupina koje nastaju preoblikom ishodišne rečenice. Dakle, “konverbi su bezlični, morfološki nepromjenjivi glagolski oblici adverbijalnoga značenja, a konverbní skupovi strukture koje su značenjski bliske hrvatskim (bosanskim – nap. M. B.) adverbijalnim (vremenskim i načinskim) surečenicama.”⁶

Prema morfološkome kriteriju, konverbi se tvore dodavanjem samosvojnih sufiksa na korijen ili osnovu glagola. Prema semantičkome kriteriju, u savremenome se turskom jeziku konverbi klasificiraju na konverbe načina, konverbe vremena i konverb koordinacije na *-(y)Ip*.⁷

U poemi *Kutadgu Bilig* evidentira se upotreba konverbâ na *-A*, *-(y)U*, *-mAdIn*, *-GAll*, *-ken* i *-(I)p*.

Konverb na -A

U karahanidskome turskom jeziku dodavanjem sufiksa *-A* na korijen jednosložnih glagola koji se završavaju konsonantom tvori se konverb načina koji je bliskoznačan konverbu na *-(y)ArAk* iz savremenoga turskog jezika. Dakle, u karahanidskome turskom jeziku konverbom na *-A* izražava se način vršenja radnje ili se pak ovim konverbom ukazuje na okolnosti u kojima se radnja vrši.⁸

⁶ E. Čaušević, *Ustroj*, 277.

⁷ Ekrem Čaušević, *Gramatika savremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996, 373–374.

⁸ Nesrin Bayraktar, *Türkçede Fiilimsiler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, 158.

- (3293) *elig aldi evke kigürdi bata* (3293) *Elinden tutup hemen içeri aldı;*
orun birdi oldurdı elgin tuta *yer gösterdi ve elini tutarak oturdu.*
- (3293) *Uhvatio ga je za ruku i odmah ga je uveo unutra kao neku ličnost veliku;*
Pokazao mu je njegovo mjesto te je sjeo pored njega držeći ga za ruku.
- (5571) *ölüp kim kalur erse edgü du'a* (5571) *Kim ölür ve hayırduayla anılırsa,*
yana bir tiriglik bulur bu toğa *o yeniden doğarak tekrar hayat*
bulmuş olur.
- (5571) *Ako se čovjeku koji preseli uputi iskrena dova;*
Duša mu ponovo oživi rađajući se iznova.

U 3293. distihu poeme *Kutadgu Bilig* primjećuje se da se sufiks *-A* dodaje na korijen jednosložnoga glagola *tutmak* (*držati / pridržati*), koji se završava konsonantom *t*, te da se na taj način tvori konverb kojim se označava način vršenja radnje. Isto tako, u 5571. bejtu uočava se da se konverb kojim se ukazuje na način vršenja radnje derivira dodavanjem nastavka *-A* na korijen jednosložnoga glagola *toğmak*, koji se završava konsonantom *ğ* i koji je značenjski ekvivalent glagola *doğmak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *rađati se / roditi se*.⁹

U prijevodu 3293. i 5571. distiha može se vidjeti da je u bosanskome jeziku glagolski prilog sadašnji značenjski blizak konverbu na *-A*. U bosanskome jeziku glagolski prilog sadašnji se tvori “tako da se obliku 3. lica množine prezenta doda nastavak *-ci*.”¹⁰ Važno je naglasiti činjenicu da se u bosanskome jeziku glagolskim prilogom sadašnjim može označavati istovremenost vršenja radnje s nekom drugom radnjom, stanjem ili zbivanjem, dok se u karahanidskome turskom jeziku konverbom na *-A* može označavati samo način i popratne okolnosti vršenja radnje.

Konverb na -(y)U

U karahanidskome turskom jeziku konverbi na *-A* i *-(y)U* imaju identičnu značenjsku strukturu. Dakle, i konverb na *-(y)U* ukazuje na način i okolnosti vršenja radnje i značenjski je blizak konverbu na *-(y)ArAk* iz savremenoga turskog jezika.¹¹ Međutim, konverbi na *-A* i *-(y)U* razlikuju se prema morfološkome kriteriju. Konverb na *-A* dodaje se na

⁹ Marija Đinđić, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, 411.

¹⁰ Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000, 285.

¹¹ Funda Toprak, *Harezm Türkçesinde Fiil*, Simurg Yayınları, Ankara, 2005, 340.

korijen jednosložnih glagola koji se završavaju konsonantom, dok se konverb na *-(y)U* dodaje na korijen ili osnovu višesložnih glagola koji se završavaju vokalom ili konsonantom.¹² Treba spomenuti i činjenicu da se konverb na *-(y)U* dodaje i na korijen jednosložnih glagola koji se završavaju konsonantom *d*, *l* ili *r*.¹³

- (486) *evindin turup çıktı keldi berü*   (486) *Kalkıp, evinden çıktı; kâh
yürüyerek*
bir ança yorıyu bir ança turu   *kâh durarak yoluna devam etti.*
- (486) *Napustio je rodnu grudu ostavivši sve što je imao u kući;*
*A nastavio je put malo **hodajući** i malo **se odmarajući**.*
- (5340) *uluğ toy bakıp kör yaturlar küdü*   (5340) *Büyük bir kalabalık mahşeri*
okur bizni bargu siziksiz udu   *bekleyerek yatıyor*
ve bizi çağırıyor; biz de onları
izleyeceğiz.
- (5340) *Spokojno se odmara i doziva nas **čekajući** dan odluke;*
A mi ćemo ga pratiti i slijediti njegove poruke.

U 486. i 5340. distihu djela *Kutadgu Bilig* vidi se da konverb na *-(y)U* ima identičnu značenjsku strukturu kao i konverb na *-A*, koji je oprijemljen u 3293. i 5571. distihu. I u 486. i u 5340. bejtu konverbom na *-(y)U* označava se način vršenja radnje. U 486. bejtu može se primijetiti da se konverbi kojima se označava način vršenja radnje tvore dodavanjem nastavka *-(y)U* na korijen višesložnoga glagola *yorımak*, koji se završava vokalom *ı*, odnosno na korijen jednosložnoga glagola *turmak*, koji se završava konsonantom *r*. U 5340. bejtu konverb za označavanje vršenja radnje derivira se dodavanjem sufiksa *-(y)U* na korijen jednosložnoga glagola *küdmek*, koji se završava konsonantom *d*.

Glagol *yorımak* značenjski je ekvivalent glagola *yürüme*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *ići / hodati*.¹⁴ Glagol *turmak* značenjski je ekvivalent glagola *durmak*, koji u savremenome turskom jeziku nosi značenje *stajati / stati*¹⁵, dok je glagol *küdmek* bliskoznačan glagolu *beklemek*, koji ima značenje *čekati / sačekati*.¹⁶

¹² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 21. Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993, 321.

¹³ Ahmet Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri – Fiil*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984, 181.

¹⁴ Emek Üşenmez, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2006, 480.

¹⁵ Slavoljub Đinđić, Mirjana Teodosijević, Darko Tanasković, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, 309.

¹⁶ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 297.

U 486. distihu primjećuje se, također, da se prilikom dodavanja konverbnoga sufiksa *-(y)U* na korijen glagola *yorumak* slijede temeljne postavke fonetsko-fonološkoga ustroja turskoga jezika prema kojima dva vokala ne mogu biti jedan do drugoga. Stoga se u ovome primjeru prilikom dodavanja konverbnoga nastavka upotrebljava i interkalarni konsonant *y*.

Konverb na -mAdIn

U karahanidskome turskom jeziku dodavanjem sufiksa *-mAdIn* na korijen ili osnovu glagola tvori se konverb koji nosi značenje odričnoga oblika konverbâ na *-A* i *-(y)U*. Pored toga, konverbom na *-mAdIn* može se označavati i posteriornost, odnosno poslijevremenost u odnosu na radnju koja se označava korelativnim glagolom kojem je ovaj konverb podređen. Dakle, može se primijetiti da konverb na *-mAdIn* ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-mAdAn* u savremenome turskom jeziku.¹⁷

- (1353) *mini edgü tuttuñ açındıñ öküş* (1353) *Bana iyilik ettin ve çok ihsanda
bulundun;*
sana tapnumadın barır bu öz uş *ben ise sana karşı görevimi
yapamadan gidiyorum.*
- (1353) *Mnogo si mi toga dobrog učinio i svega si mi u životu dao;*
A ja odlazim a da ti se nisam dovoljno zahvaliti znao.
- (3767) *ötügçi kereksiz muñadsa özüm* (3767) *Başım darda kalırsa, aracıya gerek
yoktur;*
tilim tepremedin eşitür sözüüm *dilim daha hareket etmeden sözüümü
işitir.*
- (3767) *Ako upadnem u probleme, nikakvom posredniku ništa ne zborim;*
Zato što me On čuje i prije nego što usta otvorim i bilo šta progovorim.
- (6431) *bulunmuş bu öd kün yava kılmadın* (6431) *Ele geçen bu zamanı boşuna
geçirmeden, ibadet kılmalıdır;*
tapuğ kılğu tegmez munıñda adın *insanın bu dünyadan elde
edebileceği yarar ancak budur.*
- (6431) *Čovjek se treba posvetiti ibadetu ne provodišči uzalud vrijeme koje mu se nudi;*
Jer je ibadet jedina korisna stvar kojom se na dunjaluku mogu obogatiti ljudi.

¹⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, 1011.

U 1353. i 6431. distihu poeme *Kutadgu Bilig* konverb na *-mAdIn* dodaje se na osnovu glagola *tapınmak* (*obožavati; moliti se Bogu; strasno voljeti*), odnosno na korijen glagola *kılmak* (*činiti / učiniti*), te se na taj način derivira konverb kojim se izražavaju način i okolnosti vršenja radnje. Zapravo, na taj se način derivira konverb koji ima značenje odričnoga oblika konverbâ na *-A* i *-(y)U*. Kada iskazuje način i okolnosti vršenja radnje, konverb na *-mAdIn* značenjski je blizak odričnome obliku glagolskoga priloga u bosanskome jeziku (6431. distih) ili pak modalnoj klauzi s vezničkom sintagmom *a da ne* (1353. distih).

U 3767. bejtu primjećuje se da se konverbom na *-mAdIn* može označavati i posteriornost, odnosno poslijevremenost u odnosu na radnju koja se označava korelativnim glagolom. U ovome se distihu posteriornost označava dodavanjem konverbnoga sufiksa *-mAdIn* na korijen glagola *tepremek*, koji je blisko značan glagolu *hareket etmek*, koji ima značenje *kretati se*. Kada iskazuje posteriornost, adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-mAdIn* ima funkciju upravnoga člana značenjski je bliska adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *prije nego što*.

Konverb na -GAll

U karahanidskome turskom jeziku dodavanjem nastavka *-GAll* na korijen ili osnovu glagola tvori se konverb vremena kojim se označava anteriornost, odnosno prijevremenost u odnosu na radnju koja se iskazuje korelativnim glagolom. Zapravo, konverbom na *-GAll* ukazuje se na tačku početka vršenja radnje koja se označava korelativnim glagolom, što ukazuje na činjenicu da ovaj konverb ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-(y)All* u savremenome turskom jeziku. Treba napomenuti činjenicu da u karahanidskome turskom jeziku konverb na *-GAll* može imati i značenje namjere.¹⁸

(3619) <i>özün suklanur sen ajun tirgeli</i>	(3619) <i>Sen dünya malini toplamak için can atıyorsun;</i>
<i>ölüm suklanur kör sini tutğali</i>	<i>ölüm ise seni yakalamak için can atıyor.</i>

(3619) *Cijelog sebe daješ **da stekneš i uvećaš** dunjalučki imetak;*
*A i smrt se isto toliko trudi **da ti život bude kratak.***

¹⁸ Zuhul Ölmez, Mustafa Kaçalın, *XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2011, 59.

(5685) *ayur ay kadaşım kalı keldiñ ay* (5685) *Ey kardeşim, niçin geldin, söyle dedi,*
sanja tuşğalı men takı keçmez ay *seninle buluşalı daha bir ay bile geçmedi.*

(5685) *Upita on: Hej, brate, reci mi zašto si došao;*
Otkako smo se vidjeli, ni mjesec nije prošao.

U 5685. distihu uočava se da se konverbom na *-GAll* označava anteriornost u odnosu na korelativni glagol, odnosno da se označava tačka početka vršenja radnje koja se označava korelativnim glagolom. Kada označava anteriornost, adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-GAll* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju koja je bliskoznačna adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *otkako* ili *otkad*.

Naime, u 5685. bejtu anteriornost se iskazuje dodavanjem konverbnoga sufiksa *-GAll* na korijen glagola *tuşmak*, koji je bliskoznačan glagolima *rastlamak* i *buluşmak*, koji u savremenome turskom jeziku imaju značenje *sresti se / vidjeti se*.¹⁹

U 3619. distihu primjećuje se da se konverbom na *-GAll* može ukazivati i na značenje namjere. Kada ima značenje namjere, adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-GAll* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju koja je značenjski bliska adverbijalnoj klauzi namjere koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *da* ili *kako*.

U 3619. bejtu značenje namjere iskazuje se dodavanjem nastavka *-GAll* na korijen glagolâ *tirmek* i *tutmak* (*držati / pridržati; uhvatiti*). Glagol *tirmek* značenjski je blizak glagolu *toplamak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *sakupljati / sakupiti*.²⁰

Konverb na -ken

U karahanidskome turskom jeziku konverbom na *-ken* označava se istovremenost vršenja radnje s radnjom koja se označava korelativnim glagolom. Dakle, konverb na *-ken* ima identičnu značenjsku strukturu i u karahanidskome i u savremenome turskom jeziku. Adverbijalne skupine u kojima konverb na *-ken* ima funkciju upravnoga člana značenjski su

¹⁹ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 422.

²⁰ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 408.

bliske adverbijalnim klauzama vremena koje se u bosanskom jeziku vežu za osnovnu klauzu veznicima *dok* i *kad*.²¹

Poznata je činjenica da se konverb na *-ken* razlikuje od svih ostalih konverba po tome što se ne dodaje direktno na korijen ili osnovu glagola, ali i po tome što ne podliježe vokalnoj harmoniji i po činjenici da je jedini konverb koji se može dodavati na korijen ili osnovu imenskih riječi.

Kada se govori o ustroju i značenjskoj strukturi konverba na *-ken*, važno je napomenuti činjenicu da se ovaj konverb u karahanidskome turskom jeziku dodaje na korijen pomoćnoga glagol *ermek*, koji je značenjski ekvivalent pomoćnoga glagola *olmak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *biti* / *postati*. Dakle, u karahanidskome turskom jeziku konverb na *-ken* dodaje se na korijen pomoćnoga glagol *ermek* i kada se u adverbijalnu skupinu preoblikuje ishodišna rečenica s glagolskim predikatom, ali i kada se u konverbnju skupinu preoblikuje ishodišna rečenica s imenskim predikatom.²²

- (2055) *kılıç baldı ok ya kavi küç yürek* (2055) *Kılıç, balta, ok, yay, güç ve yürek varken,*
bar erken ked er neyke korkmaz kerek *yiğit adam mal için endişe etmemeli.*
- (2055) ***Dok*** *postoje snaga, hrabro srce i oružje kao što su mač, sjekira, luk i strijela;*
Hrabrom čovjeku briga za imetak treba biti nepoznata poput stranog tijela.
- (4058) *ötüg ötnür erken köni tut elig* (4058) *Bir şey arzu ederken ellerini*
iki tiz bile sök tüzün bol silig *aşağıya doğru sarkıt;*
iki diz üzerine çök, arzı içtenlik ve
sükûnla yap.
- (4058) ***Kada*** *nešto tražiš i želiš, ponizno spusti ruke prema dolje;*
Klekni na koljena, smireno traži šta želiš i uvijek budi dobre volje.
- (5779) *sen oğlan kiçig erken öldi atay* (5779) *Baban sen daha küçük bir*
bilig erdem üstep kızartmadıy ey *oğlanken öldü;*
henüz bilgi ve erdem kazanarak
mutluluğa ermemiştin.
- (5779) ***Još dok si nezreo dječak bio,*** *otac ti je preselio i suočio si se s tim saznanjem;*
Još uvijek se nisi bio usrećio obogativši se mudrošću i znanjem.

U 2055, 4058. i 5779. distihu poeme *Kutadgu Bilig* uočava se da se konverbom na *-ken* označava istovremenost vršenja radnje s rad-

²¹ E. Čaušević, *Ustroj*, 307.

²² Galip Güner, *Karahanlı Türkçesinde Fiil*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2008, 616.

njom koja se označava korelativnim glagolom. U svim se primjerima konverbnih sufiksa *-ken* dodaje na korijen pomoćnoga glagola *ermek* bez obzira na to što konverbna skupina u 4058. distihu nastaje preoblikom ishodišne rečenice s glagolskim predikatom, dok adverbijalne skupine u 2055. i 5779. bejtu nastaju preoblikom ishodišnih rečenica s imenskim predikatom.

U 4058. bejtu adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-ken* ima funkciju upravnoga člana nastaje preoblikom ishodišne rečenice u kojoj funkciju finitivnoga predikata ima glagol *ötünmek*, koji je značenjski blizak glagolu *arzu etmek*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje željeti / poželjeti.²³

U 2055. distihu adverbijalna skupina s konverbom na *-ken* nastaje preoblikom imenske rečenice s predikativom *bar*, koji je značenjski ekvivalent predikativa *var*, koji u savremenome turskom jeziku nosi značenje *imati / postojati*. U 5779. bejtu konverbna skupina kojom se označava istovremenost nastaje preoblikom imenske rečenice s pomoćnim glagolom *-imek*.

U prijevodu 2055. i 5779. distiha može se primijetiti kako adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-ken* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju bliskoznačnu adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *dok*. S druge strane, u prijevodu 4058. bejta može se uočiti kako je konverbna skupina kojom se označava istovremenost značenjski bliska i adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *kad*.

Konverb na -(I)p

U karahanidskome turskom jeziku konverbom na *-(I)p* izražava se koordinacija dvije radnje koje se mogu vremenski uspoređivati. Glagol na čiji se korijen ili osnovu dodaje konverb na *-(I)p* preuzima sve gramatičko-značenjske strukture korelativnoga glagola kojem je podređen.²⁴

Za razliku od svih ostalih konverba i kvazikonverba kojima se izražava sintaksička subordinacija, konverbom na *-(I)p* izražava se sintaksička

²³ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 336.

²⁴ Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, 84.

koordinacija, zbog čega se ovaj konverb ne može kategorizirati ni kao konverb načina ni kao konverb vremena.²⁵

Na osnovi svega navedenoga može se konstatirati da konverb na *-(I)p* ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-(y)Ip* u savremenome turskom jeziku. Razlika je jedino u tome što se u karahanidskome turskom jeziku konverbnii sufiks *-p* dodaje na korijen ili osnovu glagolâ koji se završavaju vokalom. S obzirom na to da se prema temeljnim postavkama fonetsko-fonološkoga ustroja turskoga jezika dva konsonanta ne mogu nalaziti jedan do drugoga, prilikom dodavanja konverbnoga nastavka kojim se izražava sintaksička koordinacija na korijen ili osnovu glagolâ koji se završavaju konsonantom upotrebljava se i pomoćni vokal.²⁶

S druge strane, u savremenome turskom jeziku konverbnii sufiks na *-Ip* dodaje se na korijen ili osnovu glagolâ koji se završavaju konsonantom. Budući da se prema temeljnim postavkama fonetsko-fonološkoga ustroja turskoga jezika dva vokala ne mogu nalaziti jedan pored drugoga, prilikom dodavanja konverbnoga sufiksa kojim se iskazuje sintaksička koordinacija na korijen ili osnovu glagolâ koji se završavaju vokalom upotrebljava se interkalarno *y*. Dakle, u karahanidskome turskom jeziku konverbnii sufiks kojim se izražava sintaksička koordinacija ima formu na *-p*, dok u savremenome turskom jeziku ovaj isti konverbnii nastavak ima formu na *-Ip*.²⁷

(837) *meniñ me özüm bu uzun yol yorıp* (837) *Ben de bu uzun yolu yürüyüp ve*
sana keldi emgep hem artuk arıp *çok zahmet çekip yorularak sana*
geldim.

(837) *I ja sam dug i težak put prešao;*
Mnogo sam se umorio i tebi sam došao.

(3959) *yana kirdi odğurmuş elgin tutup* (3959) *Odgurmuş onun elini tutup içeri*
girdi;
orun kıldı törde ağırlap öpüp *ona hürmetle başköşede yer*
gösterdi.

(3959) *Odgurmuş mu pride i uvede ga unutra držeći ga za ruku;*
Poljubi ga i pokaza mu mjesto u proćelju iskazavši mu počast veliku.

²⁵ Talat Tekin, "On the Turkic Gerundial Suffix", *Makaleler II – Tarihi Türk Yazı Dilleri*, (yay. haz.) Emine Yılmaz, Nurettin Demir, Öncü Kitap, Ankara, 2004, 621.

²⁶ Mecdut Mansuroğlu, "Karahanlıca", *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, 170.

²⁷ Zeynep Korkmaz, "Türkiye Türkçesindeki *-madan / -meden < -madın / -medin* Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, 156.

U 837. i 3959. distihu poeme *Kutadgu Bilig* primjećuje se da se konverb kojim se izražava sintaksička koordinacija tvori dodavanjem sufiksa *-(I)p* na korijen ili osnovu glagola. U 837. bejtu uočava se da se sintaksička koordinacija izražava dodavanjem konverbnoga nastavka *-p* na korijen glagolâ *yorımak* (*ići / hodati*), *emgemek* i *arımak*, koji se završavaju vokalom. U ovim primjerima konverbnii sufiks za izražavanje sintaksičke koordinacije ima formu na *-p* jer se vokalom završava korijen glagolâ na koje se dodaje konverbnii nastavak.

Glagol *emgemek* značenjski je blizak glagolu *zahmet çekmek*, koji ima značenje *mučiti se / naprezati se*,²⁸ dok je glagol *arımak* blisko značan glagolu *temizlenmek*, koji u kolokvijalnome jeziku može imati značenje *biti uništen / mrtav umoran*.²⁹

U 3959. bejtu može se vidjeti da se konverb kojim se iskazuje sintaksička koordinacija tvori dodavanjem sufiksa *-Ip* na korijen glagolâ *tutmak* (*držati / pridržati*) i *öpmek* (*ljubiti / poljubiti*), koji se završavaju konsonantom. U ovim primjerima konverbnii sufiks za izražavanje sintaksičke koordinacije ima formu na *-Ip* jer se slijede temeljne postavke fonetsko-fonološkoga ustroja turskoga jezika prema kojima dva konsonantna ne mogu biti jedan do drugoga. Stoga se u ovim primjerima upotrebljavaju pomoćni vokali *u* i *ü*.

KVAZIKONVERBI U DJELU *KUTADGU BİLİĞ*

Kada se govori o klasifikaciji infinitnih glagolskih oblika u turskome jeziku, veliki broj turkologa ne navodi nikakvu distinkciju između konverba i kvazikonverba, već obje ove infinite skupine kategoriziraju kao konverbe. Ipak, neki turkolozi ukazuju na distinkciju između konverba i kvazikonverba u njihovoj morfološkoj strukturi. Uzimajući u obzir morfološki kriterij, konverbi se tvore dodavanjem samosvojnih sufiksa na korijen ili osnovu glagola, dok su kvazikonverbi heterogeni glagolski oblici koji imaju identične značenjske strukture kao i konverbi.³⁰

U poemi *Kutadgu Bilig* bilježi se upotreba kvazikonverbâ na *-mAzda aşnu*, *-mİşDA kedin*, *-(I)rDA*, *-GInçA* i *-DUktA*.

²⁸ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 199.

²⁹ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 130.

³⁰ E. Čaušević, *Ustroj*, 280.

Kvazikonverb na -mAzdA aşnu

U karahanidskome turskom jeziku kvazikonverbom na *-mAzdA aşnu* označava se posteriornost, odnosno poslijevremenost u odnosu na radnju koja se označava korelativnim glagolom kojem je ovaj kvazikonverb podređen. Zapravo, kvazikonverb na *-mAzdA aşnu* ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-mAdAn* önce u savremenome turskom jeziku. Kada je u pitanju morfološka struktura ovoga kvazikonverba, on se tvori pomoću sufiksa za negaciju prezenta na *-r*, zatim dezinencijalnoga padežnog sufiksa kojim se iskazuje lokativ i postpozicije *aşnu*.³¹

(2227) *törütmezde aşnu bayat bu 'alem* (2227) *Tanrı bu âlemi yaratmadan önce,*
törütti yoritti bu levh-u kalem *levh ile kalemi yaratmıştır.*

(2227) **Prije nego što je ovaj svijet stvorio;**
Gospodar nam je levhu i kalem donio.

(4815) *bu köçmezde açnu köç idsa oza* (4815) *Kendisi göç etmeden önce göçünü*
köçüp barsa aşgi yaratur köze *gönderirse,*
oraya varınca onun için faydalı olur.

(4815) *Ako se čovjek pripremi prije nego što na drugi svijet preseli;*
Kada tamo dođe, on se samo raduje i veseli.

U 2227. bejtu poeme *Kutadgu Bilig* kvazikonverb na *-mAzdA aşnu* dodaje se na osnovu glagola *törütmek*, koji je značenjski blizak glagolu *yaratmak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *stvarati / stvoriti*.³² S druge strane, u 4815. distihu ovaj se kvazikonverb dodaje na korijen glagola *köçmek*, koji nosi značenje *seliti se*.³³ Može se primijetiti kako se u oba ova primjera kvazikonverbom na *-mAzdA aşnu* označava posteriornost, odnosno poslijevremenost u odnosu na radnju koja se iskazuje korelativnim glagolom. Isto tako, u prijevodu oba distiha može se vidjeti da adverbijalna skupina u kojoj kvazikonverb na *-mAzdA aşnu* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju koja je značenjski bliska adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *prije nego što*, a sve to pokazuje da kvazikonverb na *-mAzdA aşnu* ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-mAdAn* önce u savremenome turskom jeziku.

³¹ G. Güner, *Karahanlı*, 613.

³² E. Üşenmez, *Karahanlı*, 417.

³³ M. Đinđić, *Yeni*, 560.

Kvazikonverb na -mİşDA kedin

U karahanidskome turskom jeziku kvazikonverbom na *-mİşDA kedin* označava se anteriornost, odnosno prijevremenost u odnosu na radnju koja se iskazuje korelativnim glagolom kojem je ovaj kvazikonverb podređen. Tačnije, ovaj je kvazikonverb značenjski blizak kvazikonverbu na *-DIktAn sonra* iz savremenoga turskog jezika. Kada je u pitanju morfološka struktura kvazikonverba na *-mİşDA kedin*, ovaj se kvazikonverb derivira pomoću participskoga sufiksa *-mİş*, padežnoga nastavka za lokativ i postpozicije *keđin*.³⁴

(1398) *negü tir eşitgil odunmuş kiři*   (1398) *Uyanmış ve uyanđiktan sonra*
odunmuşta keđin   *ökünmüş kiři*   *pişman olmuş insan ne der, dinle.*

(1398) *Dobro otvori uši i poslušaj kad ti savjete bude nudio;*
Čovjek koji se pokajao nakon što se iz zablude probudio.

U ovome se bejtu anteriornost izražava dodavanjem kvazikonverba na *-mİşDA kedin* na korijen glagola *odunmak*, koji je blisko značan glagolu *uyanmak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *buditi se / probuditi se*.³⁵ Primjećuje se da je adverbijalna skupina u kojoj kvazikonverb na *-mİşDA kedin* ima funkciju upravnoga člana blisko značna adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *nakon što*, što ukazuje na činjenicu da ovaj kvazikonverb ima identičnu značenjsku strukturu kao kvazikonverb na *-DIktAn sonra* u savremenome turskom jeziku.

Kvazikonverb na -(I)rDA

U karahanidskome turskom jeziku kvazikonverbom na *-(I)rDA* iskazuje se istovremenost vršenja radnje s radnjom koja se označava korelativnim glagolom kojem je ovaj kvazikonverb podređen. Dakle, kvazikonverb na *-(I)rDA* ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-ken* u savremenome turskom jeziku. Kada se govori o morfološkoj strukturi ovoga kvazikonverba, on se tvori pomoću participa prezenta na *-r* i padežnoga sufiksa za lokativ.³⁶

³⁴ G. Güner, *Karahanlı*, 614.

³⁵ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 321.

³⁶ Z. Ölmez, M. Kaçalın, *XI-XIII. Yüzyıllar*, 59.

- (394) *tenimdin çıkarda meniñ bu canım* (394) *Benim bu canım tenden çıkarken,*
şehadet bile kesgil ahır tınım *son nefesimi kelime-i şahadet ile al.*
- (394) **Dok** mi duša **bude napuštala** ovo moje tijelo;
Neka kelime-i-şehadet bude mog posljednjeg daha djelo.
- (670) *inançsız turur kut vefasız yayığ* (670) *Mutluluğa inanılmaz, o vefasız ve*
yorırda uçar terk adaki tayığ *yürürken* *hemen uçar, ayağı kaygandır.*
- (670) *Ne može se vjerovati prolaznoj sreći jer nije pouzdana i prevrtljiva je;*
Dok korača *s tobom, u trenu odleti ili se oklizne i nestane poput najveće iluzije.*
- (1818) **törütürde** *birse bayat ög köñül* (1818) *Tanrı yaraturken, akıl ve gönül*
tükel maye buldı biligke oğul *ihsan ederse,*
çocuk bilgi için tam bir sermaye
elde etmiş olur.
- (1818) *Ako Gospodar podari svome robu pamet i plemenitu dušu dok ga stvar;*
Taj se čovjek dokopao znanja i imetka vrednijeg od bilo kakvih para.

U 394, 670. i 1818. distihu poeme *Kutadgu Bilig* uočava se da se isto-vremenost vršenja radnje označava dodavanjem kvazikonverba na *-(I)rDA* na korijen glagolâ *çıkmaq* (*izlaziti / izaći; napuštati / napustiti*) i *yorımaq* (*ići / hodati; koračati*), odnosno na osnovu glagola *törütmek* (*stvarati / stvoriti*). U svim se primjerima može vidjeti da adverbijalna skupina u kojoj kvazikonverb na *-(I)rDA* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju koja je značenjski bliska adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *dok*, čime se potvrđuje konstatacija da ovaj kvazikonverb ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-ken* u savremenome turskom jeziku.

Kvazikonverb na -GİnÇA

U karahanidskome turskom jeziku kvazikonverbom na *-GİnÇA* iskazuje se kompariranje dvije radnje prema učestalosti i prema kriteriju vremena. Odričnim oblikom ovoga kvazikonverba izražava se vremenska tačka do koje traje radnja koja se izražava korelativnim glagolom kojem je ovaj kvazikonverb podređen. Sve ovo ukazuje na činjenicu da kvazikonverb na *-GİnÇA* ima identičnu značenjsku strukturu kao kvazikonverb na *-DİkÇA* u savremenome turskom jeziku.³⁷

³⁷ Saadet Çağatay, "Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III Gerundifler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, 247.

Turkolozi se razilaze u mišljenjima kada je u pitanju morfološka struktura kvazikonverba na *-GInçA*. Jedna skupina turkologa zastupa tvrdnju da se ovaj kvazikonverb tvori pomoću deverbalnoga derivacijskog sufiksa za tvorbu imenica *-g*, prisvojnoga sufiksa za treće lice jednine i dezinencijalnoga padežnog nastavka za izražavanje relativ-ekvativa.³⁸ Naime, u karahanidskome turskom jeziku dodavanjem derivacijskoga sufiksa *-g* na korijen ili osnovu glagola izvode se imenice apstraktnoga značenja. Zapravo, ovaj deverbalni sufiks ima identičnu funkciju kao derivacijski nastavak *-gl* u savremenome turskom jeziku. Naprimjer, u karahanidskome turskom jeziku apstraktna imenica *bilig* (*znanje*) derivira se dodavanjem deverbalnoga sufiksa *-g* na korijen glagola *bilmek* (*znati / poznavati*). U savremenome turskom jeziku imenica *bilgi* (*znanje*) tvori se dodavanjem derivacijskoga nastavka *-gl* na korijen glagola *bilmek* (*znati / poznavati*).³⁹

Kada se govori o morfološkoj strukturi kvazikonverba na *-GInçA*, neki se turkolozi ne slažu s tvrdnjom da se ovaj kvazikonverb tvori pomoću deverbalnoga sufiksa za tvorbu imenica *-g*, prisvojnoga sufiksa za treće lice jednine i padežnog nastavka za izražavanje relativ-ekvativa. Oni zastupaju tvrdnju da se kvazikonverb na *-GInçA* tvori pomoću deverbalnoga sufiksa za izvođenje pridjeva (ili imenica koje ukazuju na rezultat ili objekt radnje) *-gIn* i padežnoga nastavka za relativ-ekvativ.⁴⁰

(882) *tadu birlе katlıp tōrūmiş kılınç* (882) *İnsanın yaradılışına sinmiş olan ahlak,*
*ölüm **buzmağınça** buzulmaz erinç* *ölüm **bozmadıkça** kesinlikle bozulmaz.*

(882) *Moral koji čovjek još u djetinjstvu usvoji i stekne;*
*Ne može nestati **sve dok** čovjeka smrt **ne zatekne**.*

(5507) *bu tetrü kalınlığ bu tetrü kişi* (5507) *Bu doğası ters, zararlı ve kötü kişilerin*
*iş **tügmeginçe** oğarmaz işi* *eli kolu **bağlanmadıkça** işler*
selamette yürümez.

(5507) ***Sve dok se ne svežu** ruke pokvarenim i zlim ljudima;*
Poslovi ne mogu ići ka pozitivnim ishodima.

U 882. i 5507. bejtu djela *Kutadgu Bilig* može se uočiti kako se odričnim oblikom kvazikonverba na *-GInçA* označava vremenska granica do koje traje radnja koja se iskazuje finitnim glagolom. U prijevodu oba

³⁸ Annemarie von Gabain, *Özbekische Grammatik*, Otto Harrassowitz, Leipzig – Wien, 1945, 287.

³⁹ Edina Solak, Mirza Bašić, *Jezik djela Atebetü'l-Hakayık: fonetsko-fonološka i morfološka analiza*, Filološki krug, Zenica, 2019, 30–31.

⁴⁰ M. Ergin, *Türk*, 323.

distiha primjećuje se kako adverbijalna skupina u kojoj odrični oblik kvazikonverba na *-GInçA* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju bliskoznačnu adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom (*sve) dok ne*, što potvrđuje konstataciju da kvazikonverb na *-GInçA* ima identičnu značenjsku strukturu kao kvazikonverb na *-DİkçA* u savremenome turskom jeziku.

U 882. distihu vremenska tačka do koje traje radnja finitnoga glagola označava se dodavanjem kvazikonverba na *-GInçA* na korijen glagola *buzmak*, koji je značenjski ekvivalent glagola *bozmak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *narušavati / narušiti; kvariti / pokvariti*.⁴¹ U 5507. bejtu vremenska granica do koje traje radnja koja se iskazuje korelativnim glagolom označava se dodavanjem kvazikonverba na *-GInçA* na korijen glagola *tügmeğ*, koji je značenjski blizak glagolu *bağlamak*, koji ima značenje *vezati / svezati*.⁴²

Kvazikonverb na -DUktA

U karahanidskome turskom jeziku kvazikonverbnom na *-DUktA* izražava se anteriornost, odnosno prijevremenost u odnosu na radnju koja se iskazuje korelativnim glagolom kojem je ovaj kvazikonverb podređen. Kada je u pitanju morfološka struktura ovoga kvazikonverba, on se tvori pomoću glagolske imenice na *-DUk* i padežnoga nastavka za lokativ. Zapravo, ovaj je kvazikonverb istoznačan s kvazikonverbnom na *-DİktA* iz savremenoga turskog jezika.⁴³

(1008) *sözüg yakşı sözle idi saknu öz*   (1008) *Sözü güzel ve iyice düşünerek söyle;*
ayıttukta sözle yana terkin üz   *ancak sorulduğunda söyle ve kısa kes.*

(1008) *Dobro razmisli i izvagaj svaku svoju riječ koju ćeš prozboriti;*
A samo kad te neko nešto upita, kratko i jasno trebaš govoriti.

U 1008. distihu primjećuje se da se anteriornost iskazuje dodavanjem kvazikonverba na *-DUktA* na osnovu glagola *ayıtmak*, koji je značenjski blizak glagolu *sormak*, koji u savremenome turskom jeziku ima značenje *pitati / upitati*.⁴⁴ Uočava se da je adverbijalna skupina u

⁴¹ M. Đinđić, *Yeni*, 243.

⁴² E. Üşenmez, *Karahanlı*, 425.

⁴³ G. Güner, *Karahanlı*, 610.

⁴⁴ E. Üşenmez, *Karahanlı*, 141.

kojoj kvazikonverb na *-DUkTA* ima funkciju upravnoga člana značenjski bliska adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *kad*, a to pokazuje da je ovaj kvazikonverb istoznačan s kvazikonverbbom na *-DIkTA* iz savremenoga turskog jezika.

ZAKLJUČAK

U radu su analizirane značenjske strukture konverbâ i kvazikonverbâ u karahanidskome turskom jeziku, a analiza se zasnivala na konkretnim primjerima iz poeme *Kutadgu Bilig*, koja je napisana karahanidskim turskim jezikom u 11. stoljeću. U djelu *Kutadgu Bilig* zabilježena je upotreba konverbâ na *-A*, *-(y)U*, *-mAdIn*, *-GAll*, *-ken* i *-(I)p*. U analizi se moglo vidjeti da su konverbi na *-A*, *-(y)U* i *-mAdIn* konverbi načina te da se njima označavaju način i popratne okolnosti vršenja radnje koja se iskazuje korelativnim glagolom. Analiza stihova poeme *Kutadgu Bilig* ukazala je na činjenicu da su konverbi na *-A* i *-(y)U* značenjski bliski glagolskome prilogu sadašnjem u bosanskome jeziku, odnosno da imaju identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-(y)ArAk* u savremenome turskom jeziku. Analiza konkretnih primjera pokazala je da je konverb na *-mAdIn* odrični oblik konverbâ na *-A* i *-(y)U* te da je bliskoznačan odričnome obliku glagolskoga priloga u bosanskome jeziku ili pak modalnoj klauzi s vezničkom sintagmom *a da ne*. Isto tako, u analizi se moglo primijetiti da se konverbbom na *-mAdIn* može označavati i posteriornost, odnosno poslijevremenost u odnosu na radnju koja se iskazuje korelativnim glagolom, a sve to pokazalo je da je konverb na *-mAdIn* bliskoznačan konverbbu na *-mAdAn* iz savremenoga turskog jezika.

U analizi se moglo uočiti da su konverbi na *-GAll* i *-ken* konverbi vremena te da se njima iskazuje vrijeme vršenja radnje adverbijalne skupine u odnosu na radnju koja se označava korelativnim glagolom. Analiza stihova djela *Kutadgu Bilig* pokazala je da se konverbbom na *-GAll* označava anteriornost, odnosno prijevremenost u odnosu na radnju koja se iskazuje korelativnim glagolom. Zapravo, konverbbom na *-GAll* označava se vrijeme početka vršenja radnje koja se iskazuje korelativnim glagolom, što ukazuje na činjenicu da je ovaj konverb značenjski blizak konverbbu na *-(y)All* iz savremenoga turskog jezika. Isto tako, u analizi se pokazalo da se konverbbom na *-GAll* može iskazivati i značenje namjere. Kada označava prijevremenost, adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-GAll* ima funkciju upravnoga člana značenjski

je bliska adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *otkako* ili *otkad*. S druge strane, ako iskazuje značenje namjere, adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-GAll* ima funkciju upravnoga člana značenjski je bliska adverbijalnoj klauzi namjere koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *da* ili *kako*. U analizi se vidjelo da se konverbom na *-ken* označava istovremenost vršenja radnje s radnjom koja se označava korelativnim glagolom te da adverbijalna skupina u kojoj konverb na *-ken* ima funkciju upravnoga člana predstavlja sintaksičku konstrukciju bliskoznačnu adverbijalnoj klauzi vremena koja se u bosanskome jeziku veže za osnovnu klauzu veznikom *dok* ili *kad*, što je pokazalo da konverb na *-ken* ima identičnu značenjsku strukturu i u karahanidskome i u savremenome turskom jeziku. U analizi konkretnih primjera moglo se primijetiti kako se u karahanidskome turskom jeziku konverbom na *-(I)p* iskazuje sintaksička koordinacija, što je ukazalo na to da konverb na *-(I)p* ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-(y)Ip* u savremenome turskom jeziku.

U djelu *Kutadgu Bilig* evidentirana je upotreba kvazikonverbâ na *-mAzda aşnu*, *-mİşDA kedin*, *-(I)rDA*, *-GInça* i *-DUktA*. U analizi se vidjelo da kvazikonverb na *-mAzda aşnu* označava posteriornost te da ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-mAdAn önce* u savremenome turskom jeziku. S druge strane, vidjelo se da kvazikonverb na *-mİşDA kedin* označava anteriornost te da je istoznačan s kvazikonverbom na *-DIktAn sonra* iz savremenoga turskog jezika. Analiza konkretnih primjera ukazala je na činjenicu da se kvazikonverbom na *-(I)rDA* označava istovremenost vršenja radnje s radnjom koja se označava korelativnim glagolom te da ovaj kvazikonverb ima identičnu značenjsku strukturu kao konverb na *-ken* u savremenome turskom jeziku. U analizi se moglo primijetiti da se u karahanidskome turskom jeziku odričnim oblikom kvazikonverba na *-GInça* označava vremenska tačka do koje traje radnja koja se izražava korelativnim glagolom te da je ovaj kvazikonverb značenjski blizak kvazikonverbu na *-DIkça* iz savremenoga turskog jezika. Analiza je pokazala da kvazikonverb na *-DUktA* označava anteriornost te da je istoznačan s kvazikonverbom na *-DIktA* iz savremenoga turskog jezika.

S obzirom na to da se u ovome radu analiziraju značenjske strukture adverbijalnih skupina u poemi napisanoj karahanidskim turskim jezikom u 11. stoljeću, rezultati koji su dobijeni u analizi predstavljaju dobar temelj za daljnja istraživanja turskoga jezika iz dijahronijske

perspektive. Pored toga, rezultati dobijeni u analizi trebali bi dati doprinos boljem razumijevanju gramatičko-značenjskih struktura turskoga i bosanskoga jezika, prvenstveno zato što se u radu turske adverbijalne skupine u kojima konverbi i kvazikonverbi imaju funkciju upravnoga člana uspoređuju sa značenjski bliskim adverbijalnim klauzama u bosanskoj jeziku.

ON CONVERBS AND QUASI-CONVERBS IN *KUTADGU BILIG* AND MODERN TURKISH LANGUAGE

Abstract

The primary objective of this paper is to analyze adverbial groups in *Kutadgu Bilig* written in Karakhanid Turkish. The semantic structures of the adverbial groups in the poem *Kutadgu Bilig* are compared to the semantically close adverbial groups in modern Turkish language. An analysis like this represents a very significant contribution to the study of Turkish language from a diachronical perspective. Besides, the paper compares the semantic structures of the converbial and quasi-converbial groups in the poem *Kutadgu Bilig* with the translation equivalents in Bosnian language, of thus contributing to better comprehension and understanding of the grammatical and semantic structures of Turkish and Bosnian language, which are genetically and typologically different languages. The original language in the paper is Turkish, which implies the fact that the semantic structures of Turkish converbial and quasi-converbial groups are compared to the semantically close adverbial clauses in Bosnian language.

Key words: converbs, quasi-converbs, adverbial groups, *Kutadgu Bilig*, Karakhanid Turkish language

IZVORI I LITERATURA

- Akar, Ali, *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bayraktar, Nesrin, *Türkçede Fiilimsiler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- Čaušević, Ekrem, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
- Čaušević, Ekrem, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku: turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju*, Ibis grafika, Zagreb, 2018.
- Çağatay, Saadet, “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III Gerundifler“, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, 235–252.
- Dinđić, Marija, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Dinđić, Slavoljub; Teodosijević, Mirjana; Tanasković, Darko, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara, 1997.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Kutadgu Bilig Grameri – Fiil*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 21. Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993.
- Gabain, Annemarie von, *Özbekische Grammatik*, Otto Harrassowitz, Leipzig – Wien, 1945.
- Gabain, Annemarie von, *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Güner, Galip, *Karahanlı Türkçesinde Fiil*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2008.
- Hacıb, Yusuf Has, *Kutadgu Bilig*, Çeviren: Reşid Rahmeti Arat, Yayına Hazırlayan: Çetin Han, Serap Tuba Yurteser, 2. Baskı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Jahić, Dževad; Halilović, Senahid; Palić, Ismail, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
- Korkmaz, Zeynep, “Türkiye Türkçesindeki -madan / -meden < -madım / -medin Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine“, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, 151–158.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Mansuroğlu, Mecdut, “Karahanlıca“, *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, 133–171.

- Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2013.
- Ölmez, Zuhâl; Kaçalin, Mustafa, *XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2011.
- Solak, Edina; Bašić, Mirza, *Jezik djela Atebetü'l-Hakayık: fonetsko-fonološka i morfološka analiza*, Filološki krug, Zenica, 2019.
- Tekin, Talat, "On the Turkic Gerundial Suffix", *Makaleler II – Tarihi Türk Yazı Dilleri*, (yay. haz.) Emine Yılmaz, Nurettin Demir, Öncü Kitap, Ankara, 2004, 613–624.
- Toprak, Funda, *Harezmi Türkçesinde Fiil*, Simurg Yayınları, Ankara, 2005.
- Üşenmez, Emek, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2006.